

О.В. Москаленко, В.А. Пятин, Е.В. Селезнева; Российская академия гос. службы при Президенте РФ, Астраханский государственный педагогический университет. – Астрахань, 2000. – 170 с.

2. Дорфман Л. Я. Влияние эмоций, вызванных музыкой, на работоспособность в связи с силой нервной системы / Л.Я. Дорфман // Психол. журн. - 1986. - Т. 7. - № 5. - С. 132-136.

3. Иванченко Г.В. Психология восприятия музыки: подходы, проблемы, перспективы / Г.В. Иванченко. - М.: Смысл, 2001. - 264 с.

4. Орлов Г.Л. Свободное время – условие развития человека и мера общественного богатства / Г.Л. Орлов. – Свердловск, 1989. - 105 с.

5. Петрушин В.И. Музыкальная психотерапия / В.И. Петрушин. - М.: Владос, 2000. - 176 с.

6. Пилипенко К.В. Емоційна стійкість як професійно-важлива якість майбутнього психолога-практика // Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології: монографія / За редакцією проф. Н.І. Повякель – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 376 с.

7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2007. – 713с.

Ткаченко О.А.

Шляхи вдосконалення підготовки психологів-практиків до розуміння психологічної ситуації клієнта

Можна сміливо стверджувати, що в останні роки інтерес українців до професії психолог безперервно зростає. Актуальність потреби сучасного суспільства в психологах виявляється:

- в зростанні потреби на професійну діяльність практичних психологів – спеціалістах з прикладної психології (педагогічної, медичної, політичної, психології бізнесу, спорту і т. ін.), і практикуючих психологів – працівниках психологічних служб, що працюють за різними напрямками;

- в зростанні інтересу до цієї професії не тільки у молодих людей, які вперше у житті вирішують проблеми професійного самовизначення, а й у дорослих, які бажають отримати нову професію;

- в зростанні кількості освітянських установ з підготовки психологів.

Означені процеси коригують розвиток самої психології, призводять до необхідності вирішення нових теоретичних і практичних завдань. Так, в останні роки науковцями вирішується завдання оновлення системи понять практичної психології та її професійних меж і простору, що привело, наприклад, до почастішення розмежування понять «психолог-теоретик» та «психолог-практик», «практичний психолог» та «практикуючий психолог». Між тим, шкільний психолог - практичний психолог в сфері педагогічної діяльності, водночас, може бути практикуючим в своїй галузі. У вирішенні проблеми визначення професійного простору шкільного психолога ми приєднуємось до зауважень О.П.Саннікової про необхідність, і в той й же час, умовність

розмежування означених понять, а також до пропозиції Н.І.Пов'якель про доцільність більш широкого поняття «психолог-практик» [1].

Незважаючи на той факт, що зростає кількість освітянських установ з підготовки психологів (вузів різних форм власності, різноманітні структури другої вищої освіти або післядипломної освіти), попит на професійних психологів-практиків не зменшується. Зростають вимоги саме до професіоналізму, до рівня підготовки та конкурентноспроможності психолога-практика. Означені реалії вимагають від науковців перегляду змісту та форм професійного навчання. Слід зазначити, що дискусійні питання щодо особливостей підготовки психологів-практиків були досить ретельно розглянуті в працях Г.С.Абрамової, Ю.Є.Альошиної, О.Ф.Бондаренка, Ж.Вірної, І.В.Дубровіної, С.Д.Максименка, В.Г.Панка, Н.І.Пов'якель, М.С.Пряжнікова, О.П.Саннікової, Є.Є.Сапогової, Н.В.Чепелевої, Н.Ф.Шевченко, Т.В.Яценко та ін. Вчені неоноворазово наголошували на тому, що підготовка психолога-практика не має обмежуватись фундаментальною теоретичною основою, яка поєднується з доволі фрагментарною психологічною практикою. Ще меншої користі приносить психологічна практика, яка відірвана від загальної системи і логіки навчання. Актуальним остається питання розробки таких навчальних курсів, зміст, організаційні форми і методи яких будуть спрямовані на конкретні психолого-педагогічні цілі, що будуть визначатись напрямом майбутньої діяльності психолога-практика змістом професійно-психологічних задач, які йому доведеться вирішувати.

Дослідження щодо змісту професійно-психологічних завдань та напрямків професійної діяльності психологів освітянської галузі, проведеного Н.І.Пов'якель, вказують на зростання серед них вагових показників психологічного консультування. Саме психологічне консультування займає одне з ключових місць у системі напрямів професійної діяльності психолога-практика, і, водночас, є базовою складовою інших видів психологічної допомоги [1].

Головне завдання консультанта полягає в тому, щоб допомогти людині переосмислити власний досвід [2; 3]. Процеси розуміння відіграють у психологічному консультуванні значну роль, вони, практично, складають основу діяльності психолога-консультанта. Це у свою чергу, обумовлює необхідність підвищення ефективності процесу розуміння в діяльності практичного психолога, удосконалювання підготовки студентів-психологів для здійснення цього процесу, зокрема, формування в них прийомів розуміння. Враховуючи все вище зазначене, ми ставили за мету розробку та опробацію спецкурсу, який повинен сприяти засвоєнню студентами теоретичних положень сучасної психологічної науки про природу розуміння, особливості розуміння психологічної ситуації клієнта (далі ПСК), його місце в діяльності практикуючого психолога; формуванню у студентів-психологів прийомів розуміння ПСК як складових елементів техніки психологічного консультування. Спецкурс отримав назву «Техніка розуміння психологічної ситуації клієнта».

Очікувалось, що впровадження данного курсу передбачає вирішення наступних завдань:

1. Створити цілісне уявлення про розуміння ПСК як основи професійної діяльності практикуючого психолога, його зміст, механізми, принципи, техніку.

2. Сформувати у студентів-психологів прийоми розуміння ПСК, забезпечити їх функціонування шляхом створення мікронавичок смислового орієнтування, створення смислового поля для різних прийомів, співвіднесення їх цілей та змісту в залежності від актуалізованого контексту, усвідомлення взаємозв'язків смислового, цільового, виконавського компонентів в структурі орієнтування.

3. Розвивати професійну різновекторно спрямовану рефлексію: на різні аспекти об'єкту розуміння, особливості ситуації психологічного консультування та особливості власної розуміння-діяльності.

4. Сформувати початковий досвід та позицію фахівця щодо розуміння ПСК як основи професійної діяльності психолога-консультанта.

5. Сприяти формуванню еталонів професійної оцінки застосування прийомів розуміння ПСК.

6. Сприяти усвідомленню студентами власної динаміки формування прийомів розуміння ПСК.

Після вивчення курсу «Техніка розуміння психологічної ситуації клієнта» майбутні психологи-практики повинні **знати**:

- теоретичні положення щодо психологічної природи розуміння, механізмів та закономірностей перебігу процесу розуміння, його характеристик;
- суттєві ознаки, структурні особливості ПСК;
- особливості розуміння ПСК в умовах ситуації психологічного консультування;
- основні прийоми розуміння ПСК (їх мета, спрямованість, психологічний смисл, зміст та процедура використання);

та **уміти**:

- створювати діалогічні стосунки в навчальних ситуаціях та ділових іграх;
- орієнтуватися в змісті і структурі ПСК;
- створювати орієнтувальну основу прийомів ПСК;
- визначати смисловий, цільовий, виконавський компоненти в структурі орієнтування та їхні взаємозв'язки;
- доцільно застосовувати прийоми розуміння відповідно до особливостей структурних елементів ПСК.

Спецкурс розраховано на 72 години, що складає 2 кредити, з них 6 годин – лекцій, 24 – практичних занять, 10 – індивідуальних, 30 – самостійної роботи, 2 - підсумковий контроль.

Основні теоретичні питання складають зміст трьох лекцій.

В лекції № 1 на тему «Розуміння як предмет психологічного дослідження» розкривається поняття розуміння, дається характеристика

розуміння як складного психічного явища, як аналітико-синтетичного процесу, дається опис особливостей різних об'єктів розуміння та їх впливу на специфіку протікання даного процесу, механізми розуміння, його форми, прояви та функції.

В лекції № 2 на тему «Психологічна характеристика ПСК» розкривається поняття «ситуація» дається опис її видів, дається характеристика ПСК як об'єкту розуміння психолога-консультанта, показується функціональний взаємозв'язок понять смислу, переживання та ПСК.

В лекції № 3 на тему «Психотехнічна характеристика розуміння ПСК - основи професійної діяльності практикуючого психолога» розкривається значення розуміння ПСК в професійній діяльності психолога-консультанта, особливості розуміння ПСК при технологічному та технічному підходах в консультуванні висвітлюється поняття прийом розуміння ПСК, його структурні компоненти.

Практичні заняття з дисципліни «Техніка розуміння психологічної ситуації клієнта» складаються з двох взаємопов'язаних блоків: теоретичного і практичного. Теоретичний блок включає обговорення теоретичних положень теми, з'ясування сутності психолого-педагогічних понять.

Практичний блок включає виконання завдань різних видів:

- тестові завдання передбачають репродуктивне відтворення засвоєного матеріалу;
- аналітичні завдання передбачають аналіз конкретних ситуацій відповідно до теоретичних положень теми;
- експериментальні завдання можуть бути діагностичного і формуючого характеру, обов'язково необхідно дати якісний аналіз отриманих результатів та зробити конкретні висновки;
- дискусійні завдання передбачають залучення студентів до обговорення проблемних питань теми;
- ділові ігри відтворюють реальні ситуації професійної діяльності, створюють умови для самоорієнтації студентів, перевірки себе і своїх можливостей.

Практичне заняття № 1 на тему «Розуміння як предмет психологічного дослідження» спрямовано допомогти студентам усвідомити сутність процесу розуміння, в тому числі особливості розуміння об'єктів текстуальної природи, закономірності протікання даного процесу, його різноманітність.

Практичне заняття № 2 на тему «Психологічна характеристика ПСК» спрямовано допомогти студентам усвідомити сутність поняття ПСК, вплив особливостей її структурних компонентів на розуміння їх психологом, на визначення рівнів розуміння ПСК, а також сформулювати уявлення про структуру та динаміку створення текстуального простору ситуації психологічного консультування.

Наступні заняття спрямовані безпосередньо на формування та відпрацювання системи прийомів розуміння ПСК

Практичне заняття 3-4 – Прийоми розуміння ПСК спрямовані на зону *«текст клієнта «сам по собі»»*, до яких відносять: мікротехніку визнання унікальності проблеми клієнта, визначення області оповідання між малою значимістю й великою емоційною завантаженістю, стимулювання вербалізації тексту клієнтом; прийоми визначення і прийняття потреби клієнта на рівні розуміння його проблеми, того, що розуміється на рівні потреб клієнта, фіксування, *«розчищення»* семіотичного простору.

Практичне заняття 5-6 – Прийоми розуміння ПСК спрямовані на зону *«смилова структура тексту клієнта»*: мікротехніки структурування ПСК, збагачення контексту, розгортання смислового поля в процесі породження тексту, визначення значимого контексту, семантичного зважування, переструктурування, резюмування.

Практичне заняття 7-8 - Прийоми розуміння ПСК спрямовані на зону *«діалогічні відносини тексту клієнта»*: прийоми фіксування на когнітивному рівні тексту ПСК проявів діалогу з іншим, фіксування в тексті ПСК використання засобів текстового діалогу, пошуку у репліках клієнта звернення до подій, об'єктів, персонажів, що перебувають за межами актуального психотерапевтичного простору, діалогічної взаємодії з текстом, мікротехніки фіксування в тексті ознак інертної звично-адаптивної, недіалогічної поведінки, виявлення невідповідності між окремими елементами висловлення, виявлення в тексті клієнта цитування, акцентування уваги на прояви екстериорізації внутрішнього діалогу клієнта.

Практичне заняття 9-10 - Прийоми розуміння ПСК спрямовані на зону *«взаємозв'язок смислового і когнітивного рівнів тексту клієнта»*: прийоми диференціація семантичного й прагматичного аспектів тексту, аналізу випадків опущення, генералізації, викривлення, номеналізації, виявлення й опрацювання коннотативної семантики висловлень клієнта, розпізнавання в тексті клієнта презентативного ілюзійонізму, авторепрезентацій, антирепрезентації, мікротехніки виявлення й пророблення ознак злиття, ретрофлексії, усвідомлювання, відходу та референції.

Практичне заняття 11-12 - Прийоми розуміння ПСК спрямовані на зону *«семіотичний простір психолога»*: прийоми рефлексії та аналізу психологом власних інтерпретаційних схем, актуалізації професійно реальних систем значень, рефлексії психологом власних переживань, які виникають під час розуміння ПСК, мікротехніки утримання психологом *«відкритим»* власного текстуального простору, визначення у власному семіотичному просторі поля альтернатив, відслідковування процесу послідовного трансформування сукупності смислів, що утворюються в свідомості психолога під час консультивання, рефлексії елементів власного текстуального простору, де склалась цілісна картина ПСК, що утворилась саме під час консультативного процесу.

Метою самостійної роботи студентів з дисципліни *«Техніка розуміння психологічної ситуації клієнта»* є підготовка до практичних занять,

систематизація знань, поглиблений розгляд окремих питань, самостійне вивчення тем, передбачених робочою програмою.

Самостійна робота має бути організована таким чином, щоб забезпечити студентам можливість систематичної послідовної підготовки та вивчення курсу і поточного звітування про її виконання.

З метою активізації процесу навчання передбачається застосування активних методів (таблиця 1).

Таблиця 1

Застосування активних методів навчання за темами

№ з/п	Назва теми	Методика активізації
1.	Розуміння як предмет психологічного дослідження	Групова дискусія Презентація навчального матеріалу
2.	Психологічна характеристика ПСК	Групова дискусія. Створення малюнків або моделі текстуального простору ПСК. Презентація навчального матеріалу
3.	Психотехнічна характеристика розуміння ПСК - основи професійної діяльності практикуючого психолога	Складання таблиці «Система прийомів розуміння ПСК». Складання схеми «Структурні компоненти прийому розуміння ПСК». Презентація навчального матеріалу
4.	Прийомі розуміння ПСК спрямовані на зону « <i>текст клієнта «сам по собі»</i> »	Аналіз ситуацій. Ділова гра. Дослідження особливостей саморегуляції
5.	Прийомі розуміння ПСК спрямовані на зону « <i>смилова структура тексту клієнта</i> »	Аналіз ситуацій. Ділова гра. Дослідження особливостей саморегуляції
6.	Прийомі розуміння ПСК спрямовані на зону « <i>діалогічні відносини тексту клієнта</i> »	Аналіз ситуацій. Ділова гра. Дослідження особливостей саморегуляції
7.	Прийомі розуміння ПСК спрямовані на зону « <i>взаємозв'язок смислового і когнітивного рівнів тексту клієнта</i> »	Аналіз ситуацій. Ділова гра. Дослідження особливостей саморегуляції
8.	Прийомі розуміння ПСК спрямовані на зону « <i>семіотичний простір психолога</i> »	Аналіз ситуацій. Ділова гра. Дослідження особливостей саморегуляції

Оцінювання знань студентів зі спецкурсу «Техніка розуміння психологічної ситуації клієнта» здійснюється на основі результатів поточного і

підсумкового контролю знань, а також на основі звіту з індивідуально-дослідної роботи.

Індивідуальна робота при вивченні дисципліни «Техніка розуміння психологічної ситуації клієнта» спрямована на дослідження студентами власної особистості. Результатом індивідуальної роботи має бути кількісний та якісний аналіз отриманих даних та їх психологічна інтерпретація.

З метою перевірки доцільності впровадження спецкурсу в систему підготовки майбутніх психологів-практиків було проаналізовано результати індивідуальної роботи студентів на початку ознайомлення з ним та по закінченні його проведення.

У якості досліджуваних ознак виступали: рівень розуміння ПСК як функція проблемного аналізу нарративу клієнта, рівень розуміння ПСК як вміння збагнути її цілісний смисл, кількість використаних прийомів розуміння ПСК. Дослідження проводилось за авторськими методиками [4].

В експерименті було задіяно 4 групи студентів-психологів, загальна кількість учасників склала 66 чоловік.

Таблиця 2

Середнє арифметичне показників досліджуваної ознаки по групі до й після проведення формувального експерименту

Досліджувана ознака	Етап формувального експерименту	Екпер. група 1	Екпер. група 2	Екпер. група 3	Екпер. група 4
Рівень розуміння ПСК як функція проблемного аналізу нарративу клієнта	1 зріз	5,6	5,9	5,2	6
	2 зріз	11	12,3	16,5	14
Рівень розуміння ПСК як вміння збагнути її цілісний смисл	1 зріз	0,9	0,7	0,7	0,8
	2 зріз	1,7	1,9	2,3	2
Кількість використаних прийомів розуміння ПСК	1 зріз	7,3	7,1	5,8	6,4
	2 зріз	12,9	14,5	16,5	15,9

Отримані дані (таб. 2, 3) вказують на те, що у всіх групах досліджуваних збільшилась кількість використаних прийомів ПСК і загальний рівень розуміння ПСК.

У якості статистичного показника істотності експериментальних дій було обрано критерій Вілкоксона Т. Отримані за даним критерієм коефіцієнти довели, що умови, створені під час формувального експерименту, привели до статистично достовірних змін (зсувів) у показниках вимірюваних ознак.

**Медіана показників досліджуваної ознаки по групі
до й після проведення формувального експерименту**

Досліджувана ознака	Етап форм.експ.	Екпер. група 1	Екпер. група 2	Екпер. група 3	Екпер. група 4
Рівень розуміння ПСК як функція проблемного аналізу наративу клієнта	1 зріз	7	5	4,5	4
	2 зріз	13	12	16	14
Рівень розуміння ПСК як вміння збагнути її цілісний смисл	1 зріз	1	0	0,5	0
	2 зріз	2	2	2	2
Кількість використаних прийомів розуміння ПСК	1 зріз	6	6,5	5	6
	2 зріз	13	15	16,5	14

Отже, отримані результати вказують на той факт, що впровадження спецкурсу «Техніка розуміння психологічної ситуації клієнта» в систему підготовки майбутніх психологів дозволяє розвивати у них здатність до розуміння ПСК, формувати прийоми розуміння ПСК, необхідні для підвищення ефективності процесу розуміння проблем клієнта психологічного консультування – основного виду діяльності психологів-практиків. На нашу думку, навчання за програмою даного спецкурсу сприятиме не тільки підвищенню рівня підготовки майбутніх психологів, а й підвищенню рівня професіоналізму та конкурентноспроможності працюючих психологів-практиків, в тому числі і психологів освітянської галузі.

Список використаних джерел

1. Пов'якель Н.І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи: Монографія. – Вид.2, випр. I доп. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – 298 с.
2. Проблеми психологічної герменевтики. Монографія / За ред. Н.В.Чепелевої.- К.: Міленіум, 2004. – 276 с.
3. Старовойтенко Е.Б. Современная психология: формы интеллектуальной жизни.- М.: Академический проект, 2001. - 544 с.
4. Ткаченко О.А. Особливості розуміння психологічної ситуації клієнта студентами-психологами / Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. / За ред. Максименка С.Д. – К.: 2004, т. VI, в.6. – С. 367-376 .